

2 КОД ПАМ'ЯТІ
Чому меморіалізація загиблих важлива вже зараз

4 ВИЖИЛА ЗАРАДИ ДІТЕЙ
Історія багатодітної матері, яка пережила російську неволю

6 ДОБРОГО РАНКУ, МИ З МАРІУПОЛЯ!
Як працює волонтерський хаб у Дніпрі після чотирьох років повномасштабної

6 ДИТИНСТВО – ЦЕ ТУТ І ЗАРАЗ
«Ми не маємо права нічого не робити, крапка», – голова фонду «Голоси дітей»

СХІД NOW

№05 (64)
березень
2026

БЕРЕГІННЯ
МАРИУПОЛЬСЬКА
АСОЦІАЦІЯ ЖІНОК

БЕЗОПЛАТНО

РЕДАКЦІЙНЕ

НАМ СВОЄ РОБИТЬ

Згідно із законом Парето, який часто застосовують і в бізнесі, і в житті, 80% результату дають лише 20% зусиль. Решта – шум, метушня та зайві рухи.

Якщо придивитися, Україна в останні роки живе саме за таким принципом. Гучні кампанії майже ніколи не призводять до великих зрушень, залишаючись лише на папері чи в промовах. Натомість усвідомлена, вперта й регулярна робота дає той результат, що здається більшим за вкладені зусилля.

Волонтери, які раз за разом везуть на фронт автівки, дрони та зігривайки. Комунальниця, яка після вибуху поруч спокійно повертається до своєї роботи. Вчителька, яка продовжує урок у бомбосховищі. Баристи, які в ніч після обстрілу прибирають скло і відчиняють свої кав'ярні. Завдяки таким щоденним діям ми все ще стоїмо.

У часи великої втоми це звучить майже як полегшення. Бо ми звикли думати, що зміни потребують колосальної енергії. Однак не потрібно робити все і не потрібно робити одразу. Потрібно робити те, що має значення саме зараз.

І коли регулярність і синергія потроху приносять свої плоди, це може здаватися дивом. Але насправді це просто правильні двадцять відсотків.

А ми нагадуємо, що газета «Схід NOW» створена переселенцями зі Сходу для переселенців зі Сходу завдяки підтримці платників податків Німеччини. Двічі на місяць ми зустрічаємося з вами у наших переселенських справах, а щодня – чекаємо ваших відгуків та пропозицій на редакційну пошту eastnowred@gmail.com або через сайт shidnow.com.ua.

Разом ми зможемо більше!

Фото: Євген СОСНОВСЬКИЙ

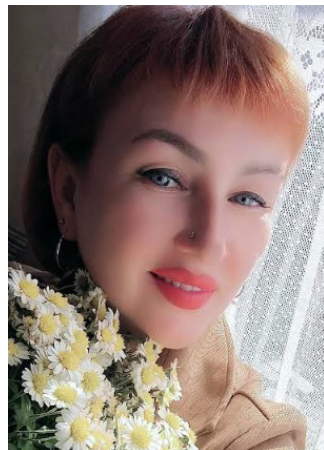
ЦІКАВЕ

Фото надані Наталією Тарабаріною

«СУПЕРХОТ»: РЕЦЕПТИ НОВОГО ЖИТТЯ

Ця історія – приклад того, як навіть на згарищі минулого життя можна виростити щось дивовижне, якщо додати до нього трішки гостроти та багато любові до землі. Наталія Тарабаріна, яка змінила бухгалтерські звіти на агротехнології, та її чоловік Андрій, ветеран війни, змінили побут у промисловому місті Луганщини на фермерство в селі на Полтавщині. І тепер вирощують квіти та екзотичні сорти перцю, виготовляють авторські соуси та доводять, що земля здатна не лише годувати, а й лікувати понівечені війною душі.

Майже два десятиліття Наталія працювала з цифрами в комунальному підприємстві Лисичанська, пройшла шлях від рядового фахівця до головного бухгалтера. Вранці 24 лютого 2022 року вона збиралася на роботу, а Андрій – до військкомату, записуватися до територіальної оборони. Відтоді він більше не повернувся до рідної домівки.

Долати перші роки великої війни Наталі довелось самотужки.

Через проукраїнську позицію родини, волонтерство 2014 року та миттєве рішення чоловіка стати на захист країни, залишатися вдома їй було небезпечно. Вже 26 лютого Наталія з 13-річним сином виїхала з Луганщини.

Звісно, вони думали, що незабаром повернуться, тож взяли лише трохи речей і зупинилися недалеко – у Дніпрі. Однак після того, як у Лисичанську було зруйновано батьківський будинок, родина вирішила оселитися на Полтавщині, батьківщині батьків. Обрали село Лютеньку, де викупили старий будинок. ▶

Закінчення на стор.5

НОВИННЕ

СТАРТУЄ ПРЕМІЯ «СТВОРЕНО ЖІНКАМИ»

Премія для бізнес-леді «Створено Жінками», яку організовано Франко-українською торгово-промисловою палатою, пропонує 200 тисяч гривень підтримку та розвиток жіночого підприємництва в Україні.

Конкурс створений у 2019 році та відбувається вже восьмий рік поспіль.

подавайтеся на конкурс, якщо ви жінка, яка започаткувала власну справу в Україні та продовжує вести підприємницьку діяльність попри війну. Ваш бізнес має бути офіційно зареєстрованим.

Учасниці мають бути готові презентувати свій проєкт, стратегію його масштабування та інтеграції у міжнародне середовище.

Підготовка пакету документів англійською мовою – обов'язкова. Потрібно також підготувати презентаційне відео про компанію та проєкт англійською мовою або з англійськими субтитрами.

Заявку треба подати до 23:59 22 березня 2026 року за посиланням womanccifu.com.

Після завершення реєстрації подані матеріали розглядаються професійним журі, яке відбирає 15 учасниць на інтерв'ю в травні 2026 року. За результатами другого етапу журі визначить 10 фіналісток, серед яких під час церемонії нагородження буде обрано переможницю. Церемонія відбудеться 9 липня 2026 року.

ГРАНТ ДО 120 000 ГРН НА ОБЛАШТУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ

Уряд розширив доступ до програми компенсацій з облаштування робочих місць для осіб з інвалідністю.

Відтепер обладнати своє робоче місце та отримати відшкодування від держави зможуть:

- люди з інвалідністю, які є самозайнятими особами або ФОПами;
- ветерани з інвалідністю, які хочуть розпочати свій бізнес.

Вони зможуть придбати необхідні їм спеціальні меблі, устаткування, допоміжні пристрої, як-от підіймачі або пандуси.

Також роботодавці зможуть отримати компенсацію за облаштування робочого місця для працівника-ветерана, який повернувся з війни з інвалідністю.

Окрім цього розширено також перелік допоміжних засобів, за які можна отримати компенсацію за програмою. Зокрема перелік доповнено технічними засобами, програмним забезпеченням та послугами, які забезпечують переклад з/на українську жестову мову, як офлайн, так і онлайн.

За умовами програми сума компенсації 2026 року становить:

- до 120 000 грн – за облаштування робочих місць для людей з інвалідністю I групи;
- до 80 000 грн – для людей з інвалідністю II групи.

З початку 2025 року за цією програмою держава компенсувала бізнесу витрати на облаштування майже 300 робочих місць, інвестувавши у безбар'єрність 16 млн грн.

АКТУАЛЬНЕ

ПАМ'ЯТЬ МАЄ БУТИ
ОБЕРЕЖНОЮ

– Сьогодні я їхав потягом, і о 8:59 мав хвилину на те, щоб вирішити, що мені робити. Я розумів, що потяг виїхав о п'ятій ранку, люди можуть бути втомлені, можуть спати. Але коли оголошують хвилину мовчання, і ніхто не встає, я встаю першим. І всі встають разом зі мною. Ну, майже всі, кілька людей дійсно спали і не чули. Рік тому ще вставали не всі – якщо один, двоє, троє, то це вже було досягненням. І це означає, що ми потихеньку виховуємо один одного – не я вас, не ви мене, а один одного. Бо ми тут не будемо гратися в ієрархію та в насилля. Пам'ять не може мати насильницький характер.

Вона може бути функціональною чи ні. Функціональна пам'ять – це те, що ми робимо з вшануванням. Це коли діти в школі висадили дерева на честь загиблих, а тоді сидять на цьому газоні після уроків, бачать таблички. Функціональна пам'ять працює, коли я йду вулицею імені когось і думаю: а хто це? Починаю гуглити, це цікаво. Чи, наприклад, свічка пам'яті в день Голодомору – це, окрім іншого, дуже красива історія. Я дуже люблю вдивлятися у вікна в цей вечір – якщо свічок багато, я радію. Таке перегукування пам'ятей.

Функціональна пам'ять допомагає політикам – коли відбувається покладання квітів чи президент водить делегації до Майдану – стверджувати той самий національний міф. І в цілому дозволяє нам усвідомити точку нашого перебування, нашої ідентифікації.

А нефункціональна – це, наприклад, оці чорні гранітні плити, які висять у школах, і діти щодня повз них проходять, не помічаючи. Тобто це не має жодної функції, окрім, можливо, певного задоволення вчителів від того, що щось висить. Чим це відрізняється від неіснуючої пам'яті в сусідній країні, коли чотирирічні діти надягають на себе пілоти та їздять на танку? Адже й те, й те не несе усвідомлення, а лише гвалтує. Бо в нас досі жива згвалтованість радянська. Це дуже страшні речі. Пам'ять має бути обережною, вона має бути інклюзивною...

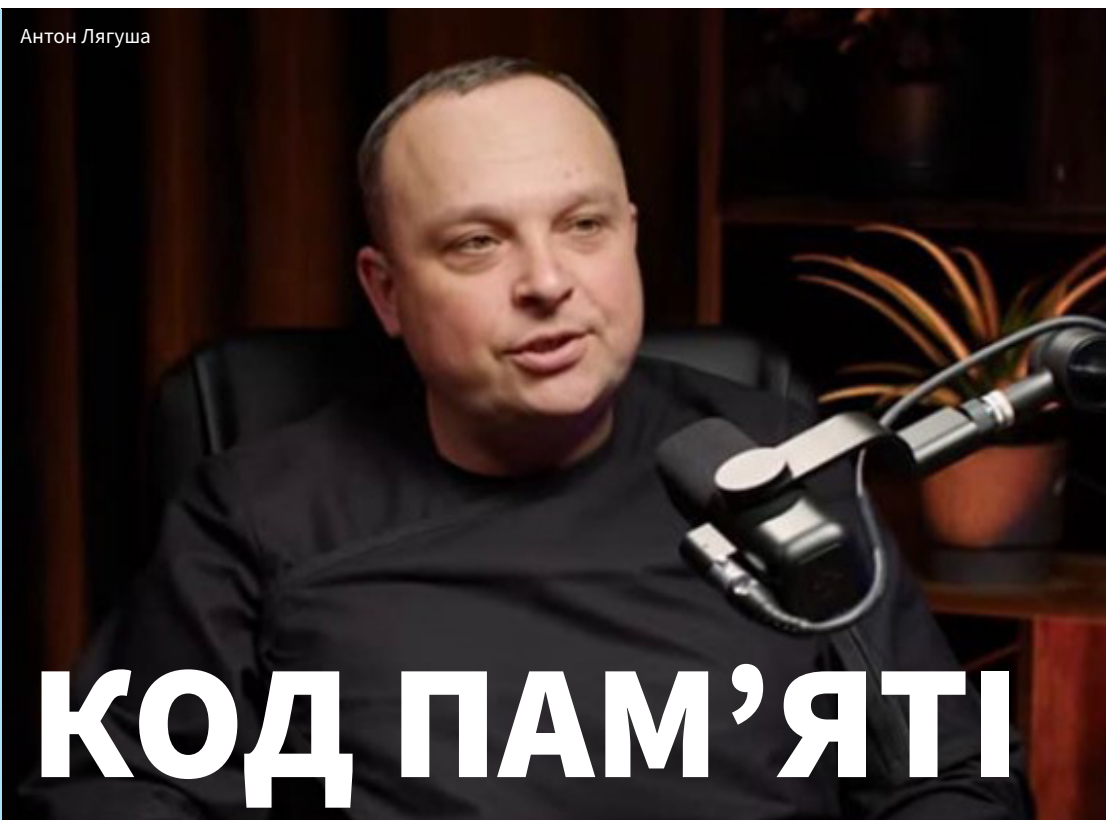
МИ – МАЙБУТНІ МЕРТВІ

– Усі ми з вами – майбутні мертві. От просто вдумайтесь в це на секунду. Це, здавалося б, очевидна штука, але нас у школі ніколи не вчили, що таке тіло, що таке ідея смерті, як із цим жити. А коли є усвідомлення, що всі ми помremo, це не просто біологічна думка – тут починається історія про те, якби я хотів та чи хотів би взагалі, щоб мене запам'ятали.

Перед тим, як йти на війну, мій друг залишив мені документи, завірені в нотаріуса, де розписано, як він хоче, щоб його поховали в разі загибелі. Він сказав: «Тільки ти зможеш пояснити це моїй мамі, а якщо я їй залишу записку, якби я хотів, вона цього не зробить». Бо дуже часто батькам треба традиція, треба ритуал, а людина не хоче «а що скажуть люди?», йому потрібно інше. І це дуже показова історія.

Шостого березня президент підписав закон, суть якого полягає в закріпленні низки практик і ритуалів ушанування загиблих. Зокрема це стосується хвилини мовчання щодня о 9:00, що була ініційована громадськими організаціями. Тобто у даному випадку ми маємо приклад наближення державних політик пам'яті до об'єктивної дійсності за вікном, у якій суспільство активно впроваджує нові практики меморіалізації тут і тепер, не чекаючи, доки їх випрацює держава. Про те, як наші меморіальні практики стають чи не стають політиками, «Схід NOW» розповідає Антон Лягуша – український історик із Донеччини, співзасновник однієї з перших в Україні профільних магістерських програм із дослідження пам'яті та публічної історії у Київській школі економіки.

Антон Лягуша

КОД ПАМ'ЯТІ

Чому меморіалізація загиблих важлива вже зараз

А тепер давайте перенесемо це на рівень держави. Мені пам'ять видається насамперед як міф у хорошому розумінні цього слова. Націєтворчий міф. Уявімо собі, що ми з вами будемо свій будинок, і пам'ять про минуле, яке ми прожили – це фундамент, а кожен елемент пам'яті – це каміння. Нехай буде ця примітивна метафора. Менше з тим, ми можемо побудувати якийсь жаклиний імперський проект із золотом і спартанськими колонами. Можемо побудувати українську хатку з хрущами. Можемо, на жаль, побудувати комуналку. А можемо – сучасну модерну будівлю з комунікаціями, з інклюзією, з комфортом. Направду все залежить від нас.

НОВА КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ

– Ми перебуваємо всередині дуже важливого процесу – формування нової культури пам'яті, яка включає в себе пам'ять не тільки про загиблих, про Оленівку, про переселенців, про знищені та поки не відновлені міста. Але далі ми починаємо по-новому переосмислювати

наше життя за радянських часів, у 90-ті, по-іншому перечитуємо Другу світову... Коли ми читаємо у радянських версіях про дідів, які воювали – ми жодного разу не бачили історії: «Боже, як мені було страшно». Всі – ідеальні, всі такі бійці. А зараз ми бачимо, що люди і плачуть, і бояться, і погано можуть вчинити – і це нормально, бо люди є люди.

Ця війна з нами вперше. Усі досвіди цієї війни – з нами вперше. Є й інші жакливі війни, але наша для нас унікальна. І тому немає потреби слухати видатних професорів, архітекторів, філософів про те, як треба меморіалізувати пам'ять про неї.

Я створив термін, звучить дуже пафосно – «експресивний порядок пам'яті». Це такий спосіб меморіалізації, в якому ми щось робимо емоційно, інколи неадекватно, непрагматично. Ми ті, хто вперше збирає конструкцію історії, одночасно конструюючи себе. Історія, яка потім буде в книжках, яка потім буде в комп'ютерних іграх. Для нас все це вперше, і ми можемо собі дозволити трошки м'якого вибачення собі.

ПАМ'ЯТЬ – ПРАГМАТИЧНА РІЧ
ДЛЯ ТОГО, ЩОБ ВИЖИТИ

– Ми не знаємо фінальної точки цієї нової культури пам'яті. Бо зовсім інший спосіб пам'ятування цієї війни настане одразу після того, як вона закінчиться. Військові повертатимуться – які між ними та цивільними виникатимуть відносини? Бізнес – як великі компанії будуть потім міряться, хто скільки кому дав? Тобто ми зіштовхнемося з купою проблем. І це буде в тому числі проблема сорому – і мого, в тому числі. Бо коли мене запитують: «Чому ти не пішов на фронт?» – я опушу очі долу. Хоча я чимало зробив, і для держави в тому числі, й в приватній розмові міг би список надати. Але це не врятує.

А це ми ще не прогорювали. Ми зараз тільки плачемо ситуативно, а тоді в нас буде велике горювання і великий плач, коли дізнаємося про жертви – це будуть страшні цифри, які вирвуть нам серце. І ми будемо думати: а як із такою кількістю горя продовжувати своє життя чи щось будувати? Тобто, і це все про пам'ять.

І тоді виходить, що пам'ять – це не тільки національний міф, навколо якого ми маємо будувати державу, а й абсолютно прагматична річ для того, щоб нам вижити як спільноті, як нації. Це те саме, як купити хліб, коли в тебе більше нічого немає їсти: ти мариш поїсти хліба, бо помреш.

МОВА ПАМ'ЯТІ

– У новій культурі формується нова мова, яку дуже складно теоретизувати. Мої студенти знають, що я вже кілька років пишу книгу. І чи не кожного місяця я викреслюю по 20 сторінок, бо щойно думаю: «О, я осмислив цей процес» – з'являється якась нова річ, яка ламає все зроблене до того. Йде постійний процес змін, як дорослішання людей, починаючи з немовляти. І ми наразі у такому хорошому «пубертаті».

Я підозрюю, що наші намагання фіксувати трагедії, причому не просто зафіксувати, що людину вбили, а описати цю людину – це є спосіб нової комунікації, збереження інформації про нас із вами. Пам'ятники – це другорядна історія. Камінь – це другорядна історія, хоча й важлива в нашій традиції. Бо це генцидальна війна і ми хочемо залишити по собі історію, яка живе. Раптом нас усіх знищать – щоби хтось зміг прочитати про нас, відтворити історію.

НИЗОВА
МЕМОРАЛІЗАЦІЯ –
ЦЕ ПРО НАС

– Я бачу в Україні сьогодні дві траєкторії роботи з пам'яттю. Одна – державна, трошки огидна, інша – наша, більш симпатична мені, але побачимо. І відбувається прихована боротьба двох типів пам'яті – інституціалізованої та неінституціалізованої, низової.

Що таке інституціалізована пам'ять? Це те, що держава робить і комунікує нам як меморіальний проект, задає рамку. Сьогоднішній закон, наприклад, чітко визначає цю війну як війну за незалежність України, і дату її початку – 19 лютого 2014 року. Краще пізно, ніж ніколи.

АКТУАЛЬНЕ

Держава може створювати, поки що дуже невдало, великі монументи. Роки два тому я чув від представника президента, що той хоче возвести пам'ятник переможцям. Ну просто уявіть собі! Неважливо навіть, який він буде. Але перемоги ще немає, не відомий результат війни! А коли перемога настане, то це точно не буде пафосно-радісна історія. По-друге, як таке можна робити без публічних дискусій? Якщо у нас досі нема суспільної згоди навіть стосовно національного кладовища?

Люди чекали, чекали, що буде в Києві якесь національне місце горювання і вшанування. І не дочекалися. І люди зрозуміли: «Ну, держава – це ми, бо ми дорослі в цій країні», та почали займатися тією пам'яттю, яку вважали за необхідне. Так виникає цей демократичний низовий меморіал у Києві, потім в інших містах. Виникають ініціативи рідних і громад: а давайте ми поставимо меморіал, а давайте зробимо алею пам'яті.

На низовому рівні також місцями тисне наш радянський досвід. Люди не винні, коли вони хочуть чорний граніт, коли кажуть: «А нам треба от прямо посередині села таке, щоб ух!». Люди не винні, бо всі рішення в нашому житті ми приймаємо, виходячи з власного досвіду.

Одночасно купа речей, які ми робимо, є розривом із радянським. Ми хочемо зробити «не так», як це було в нашому минулому. Ми не знаємо як – і це нормально. Ми шукаємо ці форми: саджаємо кизиліві сади, називаємо поля іменем загиблого воїна. Десь воно неправильно, десь ми сперечаємося, інколи впадаємо в насилля над мертвими, інколи перегинаємо. Але здебільшого меморіальні проекти ми закладаємо такими, якими самі хочемо бути: вільними, рівними, демократичними, світлими, красивими, розумними. Такими, щоб потім наші діти, онуки, правнуки прийшли, зрозуміли й сказали: «Ну так, це ж ми, це про нас».

ЛАНДШАФТИ ПАМ'ЯТІ

Сьогодні з'являється така форма, як персональне вшанування. Коли рідні, громада, друзі збираються разом і щось роблять на честь загиблих. Наприклад, в пам'ять про загиблого реставратора старих дверей XV–XIX століть його друзі навчилися відновлювати такі двері та продовжили його справу. Або в магазині Goodwine, де працювала вбита шахедом дівчина-сомельє, зробили окремих куточок з її фотографією та описами вин, які любила Віка. Гроші за вина з цієї полиці йдуть у фонд підтримки її родини. Потім її друзі домовилися

з виноробами Закарпаття, де створили окремий сорт вина «Вікторія» та висадили на її честь сорт винограду. Зараз уже існує благодійний фонд імені Вікторії Замкової для допомоги цивільним, які постраждали від цієї війни.

Є таке явище, як корпоративна меморіалізація – коли великі компанії впроваджують культуру пам'яті у своєму середовищі. Є настільки чуттєві речі, що серце стигне. Наприклад, директор заводу брав гіпсові відбитки долоні в усіх працівників, хто йшов на війну, а потім об'єднав їх в одну бронзову руку й поставив на прохідній. І робочі тепер вітаються з тими, хто або на фронті, або загинув. Ця пам'ять, до якої ти можеш доторкнутися – це, настільки, по-перше, абсолютно унікальне, а по-друге, людяне, що просто щось неймовірне.

Ми у Київській школі економіки висадили перше дерево пам'яті загиблї Даші. На жаль, там буде цілий сад пам'яті, тому що кількість жертв серед наших студентів збільшується. Ми можемо говорити про ландшафти пам'яті як про сади пам'яті, дерева пам'яті, якісь простори і поля. Я взагалі дуже люблю меморіальні рішення з рослинами, тому що ми можемо побудувати монумент – і його може розбити ракета. А від рослини, дерева можна взяти гілку, можна пересадити квітку на будь-яку іншу територію, і це красиво, і воно буде жити.

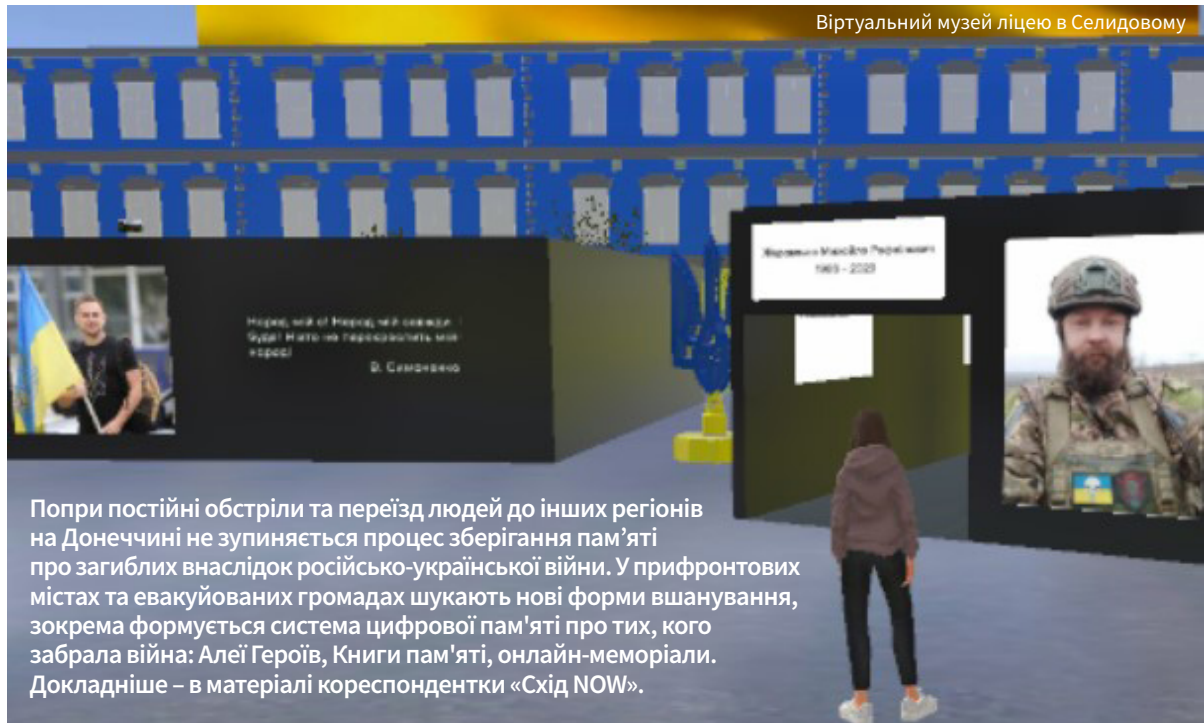
ПРО ПАМ'ЯТУВАННЯ МІСТ

Від мого дома вже не залишилось нічого, окрім прописки в Родинському під Покровськом. Але я досі подумки ходжу його провулками, своїми студентськими вуличками Донецька.

Це дуже непрості історія для мене. Коли мене питають про дім, я завжди кажу: це таке кохання неба і землі. Ніколи я не бачив нічого подібного тому, коли з татом їздив на рибалку, на ставок з ночівлею. Опці степи. Оце небо, яке над тобою... Однак у Штатах подруга повезла мене до маленького містечка Норт-Ньютона, а там з одного боку пшениця, з іншого – соняхи. І я їй кажу, причому не англійською, а такою, ну, зрозуміло, смачною мовою: «Боже, це ж моє Родинське!». Там шахти, навіть терикони є – один в один. Врешті ми їх зробили містами-побратимами.

Про це треба говорити, тому що мені здається, що місто і місце існують не поки вони є в просторі, в дискурсі. Не бійтеся ідеалізувати ваші рідні малі батьківщини, хоча вважається, що історичний нарцисизм – це небезпечно. А от ми будемо ідеалізувати. Я буду ідеалізувати. Маю право. **CN**

Дарія ШЕВЧЕНКО

Попри постійні обстріли та переїзд людей до інших регіонів на Донеччині не зупиняється процес зберігання пам'яті про загиблих внаслідок російсько-української війни. У прифронтових містах та евакуйованих громадах шукать нові форми вшанування, зокрема формується система цифрової пам'яті про тих, кого забрала війна: Алеї Героїв, Книги пам'яті, онлайн-меморіали. Докладніше – в матеріалі кореспондентки «Схід NOW».

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ НА ДОНЕЧЧИНІ

ПАМ'ЯТЬ ЙДЕ В ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР

Традицію створення фізичних громадських меморіалів, започатковану в Києві та усіх обласних містах України, сьогодні підтримує хіба Краматорськ. У серпні минулого року на алеї у центрі міста волонтери та активісти встановили прапорці з іменами героїв.

– Ми звернулися до міської ради, щоб узгодити місце, де облаштуємо меморіал, куди можуть прийти рідні та друзі загиблих воїнів. Прізвища для прапорців збирали по людях, а тепер меморіал живе своїм життям – містяни самі приходять поставити прапорці на честь своїх загиблих, несуть сюди квіти, – розповів один з організаторів ініціативи Сергій Наконечний.

У решті міст на селищ Донеччини через бойові дії подібні меморіали демонтували та перевезли до безпечніших міст. У серпні 2024 року так вчинили з Алеєю Слави у Кураховому – її розібрали та транспортували до Кам'янського на Дніпропетровщині. Аналогічне рішення ухвалили в Покровську, Селидовому та інших містах.

Але евакуація – не єдиний спосіб зберегти імена загиблих і символи пам'яті. Книги пам'яті в онлайн-форматі з'явилися на сайтах майже усіх громад і військових адміністрацій. Інформацію для таких цифрових меморіалів збирають і впорядковують працівники ВЦА та музейних установ, долучитися можуть усі охочі.

Про те, як фіксуються історії загиблих воїнів чи мирних жителів, розповіла заступниця директора Покровського історичного музею, який зараз працює у Дніпрі, Тетяна Костюченко. Уся інформація для «Щоденника пам'яті Покровської територіальної громади» збирається дистанційно, через заповнення форми на фейсбук-сторінці проекту. Усі тексти узгоджуються з родинами, тільки потім публікуються.

Наразі в «Щоденнику» оприлюднені історії про 100 загиблих жителів громади. Інші історії чекають своїх оповідачів з числа земляків: у працівників музею є лише імя-прізвища та короткі біографічні дані.

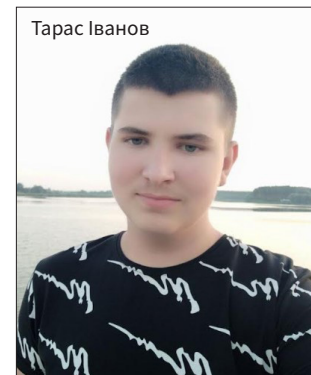
У майбутньому «Щоденник пам'яті» стане основою для окремої експозиції. А поки в релокованому музеї зберігають особисті речі загиблих, які приносять рідні.

ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ПАМ'ЯТІ, ЯКИЙ СТВОРИВ ШКОЛЯР ІЗ СЕЛИДОВОГО

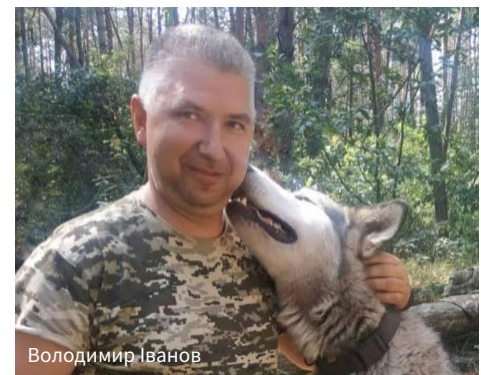
Цифровий музей пам'яті загиблих випускників свого ліцею в Селидовому зробив школяр Тарас Іванов, який зараз навчається на другому курсі Київського політех-

Назарія Савицького, який не дожив три місяці до свого 24-річчя – загинув у липні 2022 року біля Сіверська.

Нині в музеї представлені експозиції п'яťох полеглих захисників – випускників ліцею №1. Він побудований у форматі лабіринту: відвідувач обирає персонажа та переміщується кімнатами, на стінах яких – інформація про кожного воїна: його життя, сім'ю, спогади рідних. Завершує «кімнату» головне фото, відеозапис захисника та предмети, пов'язані з його хобі чи професією.

Тарас Іванов

Володимир Іванов

нічного інституту. Тоді ще учень 11 класу, зацікавлений ІТ-технологіями, він відгукнувся на пропозицію вчителів стати розробником музею.

Тема вшанування пам'яті загиблих для Тараса особистісна – його батько Володимир Іванов, командир кулеметного взводу механізованого батальйону 92-ї окремої механізованої бригади імені кошового Івана Сірка, загинув у жовтні 2022 року на Луганщині.

Макет майбутнього музею хлопцеві спочатку малював у зошиті – готових варіантів, які б відповідали його баченню, в мережі не було. Щоб реалізувати свій задум, він опанував 3D-моделювання, яким до того не займався. Далі самостійно шукав відповідну платформу, де можна публікувати не лише фото, а й відео, анімацію, музику.

Над віртуальним простором Тарас працював кілька місяців разом із вчителькою української мови Оленою Єрьоменко. Технічна складова цілком лежала на ньому, інформацію про загиблих та спогади їхніх рідних і друзів збирала вчителька. Особливо важко їй давалося збирати спогади про свого учня

– У цьому музеї можна збиратися групами, ходити, бачити один одного, спілкуватися голосом або в чаті. Або можна проводити екскурсії з віртуальним екскурсоводом, який розповідає про загиблих, – каже Тарас.

ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ЗАГИБЛИХ ІЗ ДОНЕЧЧИНІ – МАЄ БУТИ

За словами Тараса Іванова, такий інтерактивний простір можливо масштабувати на весь регіон – створити цифрові музеї окремих громад Донеччини та об'єднати їх в один віртуальний меморіал. Просто більше часу потребуватиме збір, обробка та структурування інформації.

З ідеєю віртуального музею, присвяченого пам'яті загиблих на війні жителів Донеччини, погоджується наш експерт, дослідник практик пам'яті Антон Лягуша.

– Створення фізичних музеїв потребує грошей, інфраструктури, витрат на утримання. Віртуальні музеї теж не дешеві, але в умовах війни вони безпечні, бо не постраждають від обстрілів, – каже він. **CN**

Ірина ДІМІТРОВА

НАДИХАЮЧЕ

Світлана Багрей називає 7 березня 2022 року своїм другим днем народження. Того ранку вона стояла на замінованому полі під прицілом російських військових і була впевнена, що більше ніколи не побачить своїх чотирьох дітей. Але вона вижила – і народила п'яту дитину. А ще розповіла свою історію журналістці «Схід NOW».

САД, ЩО СТАВ СПОГАДОМ

Родина Світлани переїхала 2019 року до Миколаївки Волноваського району з сусідньої Прохорівки у пошуках більшої школи, живого середовища для дітей. Знайшли і те, і те – та ще й дещо неочікуване.

– Діти україномовні, майже всі, – згадує Світлана. – Ну, суржик, але все ж українська мова – це було приємною несподіванкою. На Донбасі – і так говорять.

У будинку №24 на вулиці Степовій родина зробила ремонт, посадила фруктовий сад. Кожна дитина власноруч висаджувала своє деревце – яблуню, грушу, абрикос. Жартували: коли виростуть, будуть показувати ці дерева вже своїм дітям.

– Навіть уявити не можу, що зараз залишилося від нашого дому й того саду. Це тепер тільки у згадках. Бо там і чеченці жили, і дагестанці, і «днривці». І танки поїздили, і БТР – по городі, по тому садочку...

Для Миколаївки повномасштабна війна розпочалася не 24 лютого, а 18-го. Тієї ночі, десь о першій, Світлана вийшла на подвір'я з кавою – було тихо, тепло, майже по-весняному. І раптом – свист, вибух. Обстріл сусідньої Новогнатівки, а ближче до третьої ночі – удари по ангарах на околиці Миколаївки, де стояли українські захисники.

Вранці вчительки з місцевої школи зателефонували батькам: чи погоджуються вони евакуювати школярів до дитячого табору «Смарагдове місто» у Святогірську? Світлана погодилася. 20 лютого жінка востаннє обійняла своїх чотирьох дітей.

– Я навіть не думала, що це буде так надовго. Просто поцілувала їх і сказала: «Скоро побачимось».

27 лютого об 11-й ранку зник зв'язок – українські оператори перестали працювати, натомість з'явився окупаційний «Фенікс». Де діти, чи живі – невідомо. Молодшій доньці на той момент було лише вісім. Через пережите у дівчинки посивіло волосся.

– Діти досі згадують, як вони сиділи у підвалах – ховалися під час обстрілів. Пам'ятають усе до найменших деталей.

ЧОТИРИ МАШИНИ ТА ЗАМІНОВАНЕ ПОЛЕ

Сонячного ранку 7 березня Світлана з сусідкою Настею вийшла надвір. До будинку раптово під'їхали чотири машини, з них вистрибнули озброєні окупанти з автоматами. – Я таке тільки в кіно бачила. Від шоку навіть усміхнулася – кажу, там у хаті лише собака. А він як закричить: «Ах ти кропша!» – і вдарив. Маленьку, худеньку жінку – вдарив.

Місцеві колаборанти здали Світлану, бо її родина підтримувала українських військо-

Родина Світлани в Маріуполі

ВИЖИЛА ЗАРАДИ ДІТЕЙ

Історія багатодітної матері, яка пережила російську неволю

вих – дозволяла брати воду зі свердловини, прати в домі речі, а діти малювали малюнки для бійців.

У хаті перевернули все: шукали шеврони, речі, «докази». Порвали дитячі фотографії. А тоді обох жінок вивезли на покинуту ферму під Новогнатівкою і наказали шукати на полі щось за «кропами». Що саме – не пояснили, але, між іншим, зазначили: поле заміноване.

– Я сказала Насті: «Іди слід у слід за мною. Якщо я підірвуся – не відступай». Ми бачили розтяжки, закривавлену форму. Розуміли: якщо впадемо – нас або доб'ють, або залишать стікати кров'ю. Але ми виявилися «фартовими»...

ПІДВАЛ, МОРГ І ПОВЕРНЕННЯ З ТОГО СВІТУ

За те, що вижили, і за мовчання про розташування українських підрозділів, жінок знову били та стріляли їм під ноги. А потім Світлану забрали до Докучаєвська. Два тижні – у підвалі разом

із понад сотнею людей. Щоденні, іноді по кілька разів на день, допити які стали буденністю.

– Могли зайти й просто тицьнути: ти, ти і ти – на вихід. Без пояснень.

Йї зламали ніс, вибили зуби. Водили до моргу, погрозували, вимагали назвати місця дислокації українських військових. Вона мовчала.

– А який сенс? Хлопців там уже не було. А зраджувати – я не могла.

Найбільше жінка боялася сексуального насильства. У підвалі були дівчата, яких гвалтували. Світлана каже: «У той момент думала – краще нехай б'ють».

Одного вечора камеру відчинили та назвали її дівоче прізвище – Костенюк. Вона вирішила, що знову допит, але в коридорі стояла Настя. Світлана досі не знає, як сусідці вдалося її звільнити. Однак жінку відпустили з наказом не виходити зі двору.

– Це було як повернення з того світу.

ЗУСТРІЧ, У ЯКУ ВАЖКО БУЛО ПОВІРИТИ

На Благовіщення, 7 квітня, у Світлани з'явилася нагода виїхати з Миколаївки. Вона не думаючи схопила маленький рюкзачок із документами – й усе. Їхала на машині з парою односельців і подругою Настею. Улюблену вівчарку Герду довелося залишити сусідці: з собакою крізь блокпости не проїхати.

На останньому блокпості перед Мангушем російський військовий зупинив машину: без фільтрації не пропущу, їдьте назад, проходите фільтрацію у Докучаєвську.

– Я сіла на камінь і почала плакати. Сказала: я просто мама, я не знаю, де мої діти. Йому було десь двадцять. Кажу: ти ж колись будеш батьком, пропусти. Він подивився – і пропустив.

До Бердянська або йшли з Настею пішки, або їх підвозили незнайомці.

Боже провидіння чи ні, але в Бердянську в цей час опинився і чоловік Світлани Микола. Коли почалося повномасштабне вторгнення, він по роботі був у Вінницькій області, кинувся їхати машиною до Волновахи, але місто вже палало, тож поїхав у бік Маріуполя у надії спіймати зв'язок, дізнатися, що з рідними, та знайти спосіб вивести їх з Миколаївки. Так він опинився у пеклі. З Маріуполя виходив уже пішки, дістався Бердянська, де вирішив чекати. Каже, що просто знав, що Світлана зможе вибратися.

– Коли я взяла у людей телефон і подзвонила братові: «Я в Бердянську, не знаю, що робити далі», він і каже: «Коля там. Він тебе чекає». Я не повірила. Набрала чоловіка – він бере слухавку. За кілька хвилин уже біг до мене. Ми стояли посеред вокзалу – я побита, виснажена, з одним рюкзачком, він після Маріуполя... Ми просто дивилися одне на одного і мовчали. Це була зустріч, у яку важко було повірити.

Далі було понад сорок ворожих блокпостів до Запоріжжя.

– Очі опускала і не дивилася на них. Бо могли убити просто так, за неправильний погляд. А коли з'явився перший український прапор, я плакала так, що не могла говорити. Хотілося вити, кричати, вибігти, розцілувати тих хлопців. Я знову не вірила, що ми це зробили. Що ми живі.

ЖИТИ ДАЛІ

Сьогодні родина мешкає на Кіровоградщині. Це вже третє житло – два попередніх довелося залишати, бо власники продавали будинки. 2022 року народилася п'ята дитина. Чоловік – ветеран, працює.

– Ми не сидимо, не чекаємо, що хтось щось нам дасть. Самі все здобуваємо для нашої родини та думаємо своєю головою. Нам би просто спокій.

Зі знайомими, що залишилися в окупованій Миколаївці, Світлана іноді спілкується. Розповідають: люди бояться говорити телефоном на вулиці, бо в будь-який момент можуть підійти, відібрати. Як щось не сподобається – везуть до Докучаєвська перевіряти. Процвітає насильство, а на скарги щодо поведінки російських військових ніхто не реагує.

– Я краще житиму у землянці, але у вільній Україні, ніж повернуся туди з доньками-підлітками та перебуватиму в постійному страху за дітей.

Світлана каже, що всі ці спогади так сильно закарбувалися в її пам'яті, ніби це було вчора: заміноване поле, два тижні підвалу, сорок блокпостів у постійному стресі... Вибратися з окупації було для неї справжнім щастям і дивом.

Історія Світлани надихає й нашу редакцію вірити в те, що все можливо, що ми зможемо дочекатися перемоги та деокупації всіх загарбаних територій України.

– Донбас – це моє серденько. Усі мені кажуть: та ні, Донбас уже ніколи не буде Україною. А в мене є надія, все одно є. Донеччина ще тримається. І я вірю. **CN**

Анастасія ХАРІНА

ЦІКАВЕ

Закінчення. Початок на стор. 1

Спершу Наталя намагалась знайти роботу бухгалтером. Але, маючи дві вищих освіти та величезний стаж, отримувала відмови: роботодавці боялися брати переселенців, вважаючи, що ті скоро пойдуть далі.

Це стало поштовхом до створення власної справи. Біля будинку була ділянка землі, набагато більша за невеликий город вдома, на Луганщині. Тож досвіду бракувало, але було бажання бодай трохи забути війну та чоловіка на фронті.

ЕКСПЕРИМЕНТИ
З ПЕРЦЯМИ

Перший рік став експериментальним: Наталя почала висаджувати все, до чого тянулася душа. Так з'явилися молодий сад із груш, яблунь і персиків, полуниця та квіти. А наступної весни жінка висадила перші грядки пекучого перцю – чоловік постійно просив передати на фронт щось «гостреньке», аби додати смаку прісній армійській їжі, однак виявилось, що якісного гострого перцю в селі купити нема де.

Так із побутової потреби народилася ідея вирощувати гострий перець у «промислових» масштабах. Спочатку Наталя збиралася вирощувати овочі лише для власного вжитку, але вже за рік урожай перевищив потреби родини.

Разом з батьком Григорієм Наталя збудувала першу невелику теплицю для розсади. Процес настільки її захопив, що вона почала вивчати екзотичні сорти, які відрізнялися за кольорами, формою та ступенем гостроти. З часом кількість розсади сягнула тисяч одиниць, а довжина одного рядка в полі сягала 30 метрів. У господарстві з'явилося 30 видів гірконого перцю та найсолідніший у світі сорт «Палермо», який за розмірами вражав навіть бувалих перекупів.

Другий рік став переламним. Наталя виставила оголошення про продаж перцю в місцевій спільноті у соцмережах. Попит з'явився одразу, поступово покупці стали постійними. А коли жінка привезла свої перці та томати на базар до Гадяча, до неї приходили немов на екскурсію – такого різноманіття тут раніше не бачили. Однак психологічно продавати для Наталії було і залишається найважчим, тому вона віддає перевагу реалізації онлайн.

Коли у розпорядженні родини опинився аж цілий гектар землі та з'явилися надлишки врожаю, Наталя почала експериментувати з переробкою. Відгуки побратимів чоловіка, які були в захваті від домашніх соусів Наталії, стали найкращою рекламою.

Цей досвід ліг в основу її професійного перенавчання. Вступивши за ваучером від центру зайнятості до університету, Наталя обрала харчові технології – аби навчи-

«СУПЕРХОТ»: РЕЦЕПТИ
НОВОГО ЖИТТЯ

тися правильно та безпечно консервувати свої авторські розробки. Її магістерська дипломна робота була присвячена розробці рецептур гострих соусів, що згодом дозволило перетворити хобі на бізнес із широкою лінійкою продукції – від класичних заправок до незвичайного «різдвяного варення» з перцю.

В асортименті родини наразі 17 видів авторських соусів і варення. Наталя готує соуси без використання томатів – лише перець та фрукти.

ТЕРАПІЯ ДЛЯ ВЕТЕРАНА

Андрій Тарабарін пройшов у лавах піхоти важкі бої на Лиманському, Маріупольському та Запорізькому напрямках. У червні 2024 року він був демобілізований, отримавши статус інваліда війни.

Лікарі рекомендували Андрію заняття, яке б відволікло від важких спогадів і запобігло депресії. Фермерство виявилось саме таким. Хоча через травми чоловік не може виконувати важку фізичну роботу, керувати культиватором чи сідати за кермо, він активно задіяний у всіх процесах фермерського господарства, від вирощування до реалізації.

– Зараз ми вже сміємося: лікарі навіть уявити не могли, як сильно чоловік завантажить себе цією роботою, – каже Наталя.

НАУКОВИЙ ПІДХІД

У техніку, систему крапельного поливу, причеп для авто та облаштування майстерні Тарабаріни вклали понад 6 тисяч доларів власних заощаджень. Однак для масштабу-

вання господарства вони активно залучають грантові кошти – двічі подавали заявки до міжнародних фондів і обидва рази отримували позитивну відповідь.

Першим став проєкт AGRIS від «Карітас Полтава» у травні 2025 року. Отримані 150 тисяч гривень інвестували у теплицю-термос з наддувом, агроволокно для захисту

від травневих заморозків та мінікультиватор. На отримані від Mercy Corps 5 000 доларів у грудні 2025 року придбали ще дві великі теплиці та потужну морозильну камеру для зберігання продукції.

До кожного процесу Наталя застосовує прискіпливий науковий підхід, який часто дивує місцевих фермерів. Наприклад, система крапельного поливу для багатьох у селі

вважалася зайвою витратою коштів. Проте вже в перший сезон стало помітно різницю: рівномірний полив дає стабільний врожай.

Завдяки теплицям родина висаджує рослини на місяць раніше, ніж у відкритий ґрунт. Наталя збирає сніг і поливає розсаду талою водою, а ще підходить до рослин «по 70 разів на день», пильнуючи, щоб волога не потрапляла на листя.

Для збереження вологи та боротьби з бур'янами використовують соломку та чорне агроволокно. Навіть під час регулярних вимкнень світла господарство продовжує працювати завдяки придбаним генераторам та інверторам.

– Тут, на Полтавщині, фермери зазвичай беруть кількість вирощеного врожаю, а ми зробили ставку на ексклюзивність та якість. З одного куща при правильному догляді я можу взяти 10 кілограмів томатів, тоді як інші отримують лише кілограм, – каже жінка.

МАГІЯ СТАБІЛІЗОВАНИХ
КВІТІВ

Крім овочівництва, Наталя активно розвиває квітковий напрямок. У Лисичанську жінка мала велику колекцію лілій та троянд, а на Полтавщині захопилася хризантемою. Сьогодні в її господарстві вирощується близько 300 видів тільки цієї квітки, кожен з яких ретельно підписаний та доглянутий. Цього року рослини перезимували у великій новій теплиці, а не у льоху, як раніше.

Також Наталя вирощує понад 50 видів рослин-сухоцвітів для флористики, зокрема екзотичну крокпедію, яку сіє ще взимку через тривалий термін дозрівання. На відміну від звичайних засушених букетів, квіти

Наталії мають особливу міцність, бо жінка опанувала складний процес стабілізації – обробки рослин гліцерином, завдяки чому вони не обламуються і не осипаються з часом.

– Я до кожної справи підходжу дуже серйозно. Якщо люди в селі просто зрізають квіти, то я їх стабілізую, щоб вони радували око якомога довше, – пояснює фермерка.

Попри те, що господарство розташоване у віддаленому селі, продукція Наталії має попит по всій Україні. Продажі часто відбуваються блискавично: одного разу виставлену партію хризантем розкупили всього за годину.

Наталя Тарабаріна поки не мріє про повернення до бухгалтерських звітів. Її новий «звітний період» тепер триває цілий рік: від посіву насіння у лютому до створення новорічних композицій із сухоцвітів у грудні. **CN**

НАДИХАЮЧЕ

ДОБРОГО РАНКУ, МИ З МАРІУПОЛЯ!

Як працює волонтерський хаб у Дніпрі після чотирьох років повномасштабної війни

Маленька 8-річна дівчинка міцно тримала маму за руку. Вони прийшли вдвох до волонтерського хабу «Доброго ранку, ми з Маріуполя» у Дніпрі по допомогу. Мама через травму, отриману внаслідок війни, майже не говорить, тягне слова. І волонтерки хабу все ніяк не могли розібрати, що каже жінка, як її звуть, звідки вона. Перекладала дитина – зв'язок між ними був такий міцний, що мала розуміла кожне слово та стала справжнім ланцюгом зв'язку матері з іншим, нетравмованим світом. Таких історій у хабі, відкритому Донецькою єпархією Православної церкви України, – сотні тисяч. Кожна людина, яка приходить сюди по допомогу, несе з собою біль, безпорадність і власну історію.

Владика Сергій і отець Роман

ЗРОСТАЄМО РАЗОМ ІЗ ПОТРЕБАМИ ЛЮДЕЙ

За чотири роки від початку повномасштабного російського вторгнення волонтерський хаб «Доброго ранку, ми з Маріуполя» у Дніпрі прийняв і допоміг понад двом мільйонам людей. У той час, коли московські попи освячували російську зброю, українська церква рятувала, годувала, лікувала, одягала...

– Це наше служіння, – спокійно й без пафосу каже митрополит Донецький та Маріупольський Сергій (Горобцов). – Ми займаємось тим, чим займалися і раніше – підтримуємо тих, хто потребує допомоги.

Цими днями волонтерський хаб святкує чотири роки від початку роботи. Тоді Владика Сергій, разом із єдиновірцями, 8 березня зміг вирватися з оточеного Маріуполя до Дніпра. Там разом із настоятелем храму Петра Могилы ПЦУ отцем Уаром та отцем Романом (Пере-

тятьком) вони створили центр допомоги біженцям, до якого доєдналися маріупольські волонтери, згодом дніпровські, а тоді – бізнесмени з Дніпра.

– Спочатку ми вирішили допомагати лише маріупольцям – це якраз була середина березня, коли окупанти відкрили виїзд із міста, і люди почали масово виходити, хто як міг, – згадує початок роботи хабу отець Роман. – Так ми пропрацювали лише два тижні, бо дуже скоро до нас почали приходити переселенці з Луганщини, з різних міст Донеччини, Харківщини. На початку війни люди тікали, у чому були, бо вони не мали змоги зібрати речі, взяти все необхідне для життя. Це не була евакуація. Хапали те, що під рукою, та бігли. Тому спектр потреб був дуже широким – від зубної щітки до даху над головою та їжі. Тож ми вирішили, що не маємо права ділити людей, і стали приймати у себе всіх. ▶

Закінчення на стор. 8

ВАЖЛИВЕ

«Усе скрізь і одразу» – є такий голлівудський науково-фантастичний фільм, назва якого наче описує те, що вже понад десять років відбувається з українськими дітьми та підлітками. Про те, як звучать дитячі голоси нашої війни, як дорослі мають не допустити втрату дитинства і чому, попри все, варто народжувати дітей і робити їх щасливими, ми поговорили з Оленою Розвадовською, співзасновницею та головою правління фонду «Голоси дітей».

ДИТИНСТВО – ЦЕ ТУТ І ЗАРАЗ

«Ми не маємо права нічого не робити, крапка», – голова фонду «Голоси дітей»

ДОВІДКА. «Голоси дітей» – найбільший український фонд комплексної психологічної допомоги дітям, які зазнали впливу війни. Майже 10 років фонд всебічно підтримує дітей і родини, працює з громадами та дитячими закладами по всій країні, адвокатує законодавчі зміни задля захисту дітей. Зараз «Голоси Дітей» має 11 осередків у різних регіонах України, цього року відкриваються ще три – у Полтаві, Кременчуку та Кропивницькому.

УСЕ СКРІЗЬ І ОДРАЗУ

«Голоси дітей» сповідують чесний, щирий, інколи безкомпромісний погляд на реальність, у якій дітям доводиться жити та дорослішати.

– Дуже стрімко, я б сказала, передчасно, дорослішати, – каже наша героїня. – Буквально миттєво прощатися з тим, що ось вчора ти була звичайною 14-літньою школяркою, а тепер раптом – людина, яка відповідає за багато речей. Я багато чула від дітей, що їм довелося швидко навчитися брати на себе відповідальність.

Олена Розвадовська, яка у русі допомоги дітям ще з 2014 року, зізнається: важливо не просто чути, а й говорити з ними – також чесно та відверто.

– Інколи слухаєш дитину і думаєш: «Боже, тут стільки болю, стільки надії, стільки любові і розчарування»... Та дивуєшся тому, як вони насправді це все вивозять. Начебто й туга, а з іншого боку, вони не звучать як жертви. Це не про те, що ми тут в країні «рожевих метеликів», війна – це страшна реальність, втрати, біль. Але водночас триває життя, де діти чекають свого

батька з полону або спілкуються з ним телефоном з лінії фронту, сумують за загиблими рідними чи знайомими, своїм домом і друзями, перебуваючи десь в евакуації. І вони говорять про те, що їм додає сили, розважаються, малюють, приходять на мистецькі лабораторії, виступають, їздять з нами до парламенту. І це вказує не на вибір жертвовності, а на бажання комунікувати, бути видимими, розповісти або просто шукати допомоги.

САМОСТІЙНИЙ ЗАПИТ НА ДОПОМОГУ

Пані Олена каже, що багато підлітків зараз самі шукають підтримки дорослих, зокрема психологів. І це дуже тішить, бо дитина, яка шукає допомоги, вже не перебуває в ситуації безпорадності, а усвідомлює і починає розв'язувати свої проблеми.

– До нас звертаються, навіть коли батьки не розуміють і не підтримують їх в цьому. Тобто, це покоління дітей, які зарано збагнули біль втрати, біль очікувань і хаос цього світу. Якщо ми думали, що зростали у нестабільності дев'яностих і

початку нульових, то уявіть, як зараз дітям, які не знають, до якої школи підуть з вересня, якщо вони в постійних переїздах. Вони не знають, куди їм вступати, бо батьки змушують виїжджати за кордон, адже тут небезпечно. Вони не знають, чи зможуть бути далі зі своїми друзями, чи знову змушені міняти вже третє-четверте коло спілкування...

На кемпі чи мистецькій лабораторії, що організовують «Голоси дітей», діти також завичай подаються самостійно. Вони діляться своїм досвідом та переживають свої втрати через творчість, демонструючи цим силу опору тій травматизації, яка випала на їхні долі. Вони активні, готові діяти, вірять у силу змін і взаємодопомоги.

– Інколи я думаю: «А хто я така взагалі, щоб казати, що вигоріла, якщо ці 17-річні діти, що пережили стільки всього, вчать, продовжують мріяти, готові діяти», – розповідає пані Олена, згадуючи своїх підопічних хлопців з Куп'янська та Авдіївки. – Але їм потрібна допомога, посилення можливостей у пошуку кола спілкування, творчого

ВАЖЛИВЕ

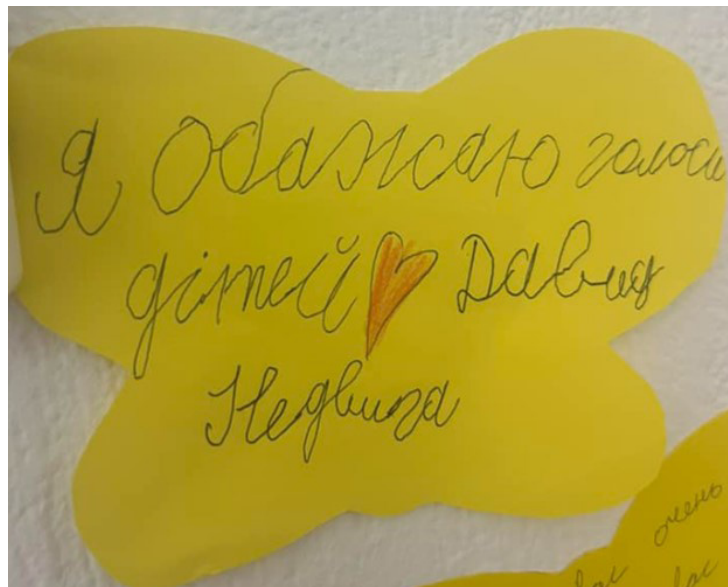
Фото: фейсбук Олени Розвадовської

креативного простору для розвитку та формування картинки свого майбутнього. Це відповідальність і завдання дорослих. Ми не маємо права нічого не робити, крапка.

Пані Олена говорить про Сашку, якого під час депортації розлучили з матір'ю. Він довго її шукав на окупованій території, а коли його повернули в Україну, наважився виступити з високої трибуни ООН.

– Саша сказав: допоможіть мені знайти маму. І це просте та конкретне прохання вражає. З трибуни ООН, яку дорослі можуть використовувати для пишномовних, але далеких від реальності слів, діти говорять дуже конкретно та прямо – де моя мама? Одна дівчинка з Энергодару на прохання дати якомусь виданню інтерв'ю, відповіла: та я ж уже про все це розповідала. Чому ми маємо повторювати ще й це, аби нас почули?

Та й справді – чому? І хоча ми не завжди можемо пояснити підліткам цей дивний світ дорослих «компромисів», але, з іншого боку, це потужний запит на діалог. Голоси дітей варто не просто чути, ми маємо говорити з підлітками про важливе та болюче.

ЩИРИСТЬ ТА ПОВАГА

Утім, на жаль, сприйняття дітей як об'єкта, за якого вирішують дорослі, залишається у культурі виховання нашого суспільства. Адже так легше – вважати дитину предметом свого опікунського нагляду, не відповідати на складні запитання, не враховувати думки.

– Так, підлітки незручні, від них безпечніше закритися, поставити паркан із заборон, вимагати бути тихими та слухняними. Ці стереотипи поведінки всюди, – визнає Олена Розвадовська. – Перше, що вони чують,

потрапивши будь-куди: не можна... Вони не люблять пафосу та нещирості, яку, на жаль, часто відчувають у закладах освіти. Особливо, якщо це стосується теми війни, яку вони проживають вкрай гостро. Лінійки, шикуння, урочисті слова – вони не хочуть бути в цьому, демонструючи інколи спротив, який стосується не питання пам'яті та поваги до захисників, а нещирості цих проявів дорослими. Звідси «агресивність», «неповага», «неслухняність». Порочне коло, яке треба обов'язково розривати.

Пані Олена вважає, що тенденція, коли такий «порядок життя» діти починають рано

чи пізно вважати нормою, теж погана. Це наче дорослі грають у якусь гру, де переконають себе, що виховують покоління патріотичних українців. А насправді таким чином заважають цим українцям почуватися нормально. Тому «Голоси дітей» намагаються охопити якомога більше дітей і підлітків, щоб дати їм можливість щиро проявляти себе, не вписуючись у чийсь стереотипи.

МАСШТАБУВАННЯ ВІЙНОЮ

З початком нового етапу війни діяльність організації з підтримки дітей довелося масштабувати на всю країну, бо тих, кому потрібна допомога, стало в рази більше.

– Війна стала агресивнішою та охопила чи не усю територію України. Довелося

змінювати концепцію, бо раніше ми працювали переважно на Сході та могли повезти дітей на екскурсію до Києва, і це вважалося безпечним містом. Зараз усе змінилося, і тепер наші осередки працюють у багатьох регіонах. Також знадобилося більше фахівців, нові підходи, нові методики. І ще – війна триває вже дуже довго, для багатьох дитинство вже й минуло, і нині ці молоді люди мають такі непоповнювані втрати, які ніхто не зможе повернути. Бо дитинство – це тут і зараз. Тому ми розуміємо, що найбільший виклик – це заповнити дитинством усе, що можливо, для максимальної кількості дітей. У нашому випадку – це психологічна, психосоціальна допомога.

Олена Розвадовська зізнається, що досвід дітей також стає більш складним: багато важких станів під час проживання горювання, довготривалих депресивних епізодів, суїцидальних думок у підлітків.

– Їм важко управлятися з тим, що на них валиться. Підліток просто змушений знаходити якийсь вихід: або травмувати себе, або сублимуватися в якусь субкультуру, або акумулювати все це в агресію. В наших центрах також величезний попит на логопедів, бо діти змалечку не мають потрібного кола спілкування, також вони «зчитують» стан небезпеки з дорослих.

Звісно, для формування системи захисту дітей, яка по-справжньому працює, потрібно чимало ресурсів – і матеріальних, і людських. Тому співпраця держави та громадських ініціатив у цій темі – в пріоритеті. І війна не може бути чинником виправдання повільності системи, а, навпаки, є причиною пришвидшення змін і впровадження корисного досвіду.

ДИТИНА МОЖЕ МАТИ ЩАСЛИВЕ ДИТИНСТВО НАВІТЬ ПОСЕРЕД ВІЙНИ

Інколи можна почути, що не варто приводити в світ нове життя, коли навколо все палає та руйнується. А дехто навіть дорікає іншим: мовляв, навіщо народжувати дітей на війні?

– Я не дуже розумію цієї постановки питання. Народжувати дітей треба завжди, адже наш світ взагалі не існує в стані миру і спокою. Він завжди може бути в якомусь стані, який нам не подобається. І можна, наприклад, народити дитину в мирний час, але ніколи не любити та не давати їй тепла.

На думку Олени Розвадовської, яка народила сім місяців тому, війна не може перешкодити тому, щоб бути своїм дитині доброю мамою.

– Я народила, перебуваючи в Києві, сидячи вагітною в ванні під час обстрілів. І я не уявляю, щоб хтось мені сказав, що це якось безвідповідально. Дитина може бути абсолютно нещасливою в достатку, розкоші та мирі. І може отримати щасливе дитинство навіть посеред війни. **CN**

Єлизавета ГОНЧАРОВА

НАДИХАЮЧЕ

Закінчення. Початок на стор. 6

Щоденно 2-3 тисячі людей отримували їжу, ліки, одяг, медичні консультації.

– Лише офіційно, через реєстрацію, ми надали допомогу понад 2 100 000 переселенців. А якщо врахувати, що на початку ми не вели реєстрації, то загальною кількістю таких людей значно більше. Наш хаб народився завдяки волонтерам, які самі пережили вимушене переселення, які втратили дім, але не втратили віру і силу допомагати іншим. Від засобів гігієни до масштабних гуманітарних проєктів – ми зростаємо разом із потребами наших людей, – каже владика Сергій.

Наразі кількість людей, які приходять по допомогу, зменшилася, натомість розширилася географія.

– Сьогодні евакуюються переважно ті, хто думав перечекаати до кінця війни вдома, але зараз їм доводиться виїжджати буквально під дронами, – зазначає отець Роман. – Усе ж таки, більша частина молодих людей, соціально активних, родин з дітьми вже виїхали із прифронтових територій. А тепер черга літніх людей, яким дуже важко наважитися на виїзд, які не мають власного ресурсу, щоб облаштуватися на новому місці. І таким людям особливо потрібна допомога, в тому числі психологічна та юридична. Наш юрист Григорій, наприклад, допомагає нужденним відновити втрачені документи.

На жаль, криза фінансування через згорання на початку 2025 року роботи Агентства США з міжнародного розвитку торкнулася й волонтерського хабу Донецької єпархії ПЦУ. Обсяги допомоги довелися скоротити. Однак завдяки меценатам, релігійним громадським організаціям в Україні та за кордоном робота хабу продовжується.

ДОБРОГО РАНКУ, МИ З МАРІУПОЛЯ!

Допомога військовим завжди у пріоритеті

БОГ НЕ Є СПРАВЕДЛИВИМ

У кожної людини, яка приходить по допомогу, найбільша втрата – це рідний дім, ґрунт під ногами.

– Розумієте, для людини, яка вимушена залишати свій дім, це велика несправедливість, що межує з катастрофою. Дехто приходять до нас у пошуках цієї вищої справедливості. Але

правда полягає в тому, що її не існує в цьому світі. Справедливості – не існує. Її немає навіть у Бога. Бог теж не є справедливим. Він – милостивий, але несправедливий, – каже Роман Перетятко.

Його особистий вибір Бога був усвідомленим. Хлопець зростав у храмі, який багато років будовав його батько, отець Уар. Храм Петра Могил став найбільшим храмом ПЦУ в Маріуполі та одним із найбільших на Донеччині. За петриківський розпис фасаду він потрапив у Книгу рекордів України, мав найбільшу українську бібліотеку в Маріуполі, власний му-

зей українського національного костюму та школу бандуристів.

Сьогодні результат багаторічної праці родини Перетятко та волонтерської громади Маріуполя опинився в окупації. Українська бібліотека – спалена, музичні інструменти – знищені.

– Храм захопили представники російського православного братства. Вони влаштували там гуртожиток, і що відбувається всередині, ми не знаємо, – каже отець Роман.

Православні братства, ініційовані патріархією РПЦ, у пострадянський період займалися пропагандою традиційних цінностей, боротьбою з «сіонізмом, екуменізмом та масонством». Але насправді – антисемітизмом та радикалізмом всередині РПЦ. І ось такі люди тепер господарюють в українському храмі Маріуполя.

– Чи маємо ми надію повернутися туди? Так. Попри примарні перспективи деокупації Маріуполя ми все ще віримо, що зможемо повернути собі рідне місто, свій храм. Але життя триває. Тому ми з матінкою прийняли пропозицію їхати на Чернігівщину та прийняти прихід там, – каже отець Роман.

Ну а хаб «Доброго ранку, ми з України» продовжує свою роботу і буде працювати стільки, скільки триває війна. Гуманітарну допомогу тепер роздають не тільки в Дніпрі, а й у Києві, Харкові та десятках селищ навколо великих міст.

– Соціальне служіння Української Православної Церкви щодня поруч із тими, кому сьогодні найважче: з родинами, які виховують діток з інвалідністю, особливо у прифронтових регіонах і серед вимушених переселенців. Ми щиро вдячні всім, хто разом із нами простягає руку допомоги тим, хто цього потребує, – каже владика Сергій. **СН**

Ганна САВЧЕНКО

СМАЧНЕ

Полтавські пряжені пундики – класика української кухні. Ці коржики із засмажкою згадуються ще в «Енеїді» Івана Котляревського. Пундики бувають різні – солодкі, солоні, смажені, запечені, приготовані на пару. Традиційно їх готували на кисломолочці, але ми пропонуємо посмажити та запекти пундики зі смачною начинкою із цибулі та шкварок із тіста на кефірі.

ПОЛТАВСЬКІ ПУНДИКИ

Можна подавати полтавські пундики до наваристого борщу або смачної юшки. А можна смакувати власне ними самими – вони дуже ситні.

- ◆ Олія соняшникова рафінована – за смаком
- ◆ Для засмажки
 - ◆ Сало – 150 г
 - ◆ Цибуля ріпчаста – 2 шт.
 - ◆ Сіль, перець чорний мелений – за смаком

ЩО ПОТРІБНО:

Для пундиків

- ◆ Яйця курячі – 1 шт.
- ◆ Цукор – 0,5 ч. л.
- ◆ Сіль – 0,5 ч. л.
- ◆ Кефір – 300 мл
- ◆ Борошно пшеничне – 500 г
- ◆ Сода харчова – 0,5 ч. л.

ЯК ГОТУВАТИ:

1. Яйце збиваємо з цукром і сіллю, вливаємо кефір, перемішуємо до однорідності.
2. У просіяне борошно додаємо соду та вливаємо кефірну суміш. Вимішуємо ру-

кою м'яке тісто. Залишаємо його на 15-20 хвилин.

3. Нарізаємо сало невеликими кубиками і витоплюємо його до шкварок. Додаємо нарізану цибулю та обсмажуємо її разом зі шкварками до золотистого

кольору. Приправляємо сіллю і перцем.

4. Ділимо тісто на 12 частин і розкачуємо коржі діаметром 10-12 см завтовшки 3-4 мм.

5. Смажимо пундики в олії на середньому вогні з обох боків до рум'яності.

6. Деко застеляємо пергаментом. Обсмажені коржики переносимо стовпчиками по декілька штук, перекладаючи шкварками із цибулею. Запікаємо в духовці за температури 130-140°C впродовж 6-7 хвилин.

**ПІДТРИМУЄМО ЗСУ –
ДОПОМАГАЄМО СОБІ!**

ІВАН UA383052990000026005015017860
ЄДРПОУ 39696398

Отримувач: Міжнародний благодійний фонд «Повернись живим»
Призначення платежу: Благодійна пожертва військовим